

Audiovizualaus vertimo tendencijos Lietuvoje

Straipsnyje nagrinėjami audiovizualaus vertimo kokybę sąlygojantys faktoriai, siūlomi galimi jos optimizavimo būdai. Remiantis vertimo teoretikų metodologija bei praktikų patirtimi, čia mėginama aptarti filmų vertimo kokybės vertinimo kriterijus, vertėjų ugdymo problema ir audiovizualaus vertimo perspektyvas. Dėl ribotos darbo apimties tyrinėjamai temai iliustruoti pateikiami vienos audiovizualaus vertimo rūšies (titravimo) pavyzdžiai, nagrinėjami pasitelkus gretinamąjį originalo ir vertimo analizės metodą. Neaptariami ir Lietuvoje beveik nepraktikuojami regos ar klausos negalią turintiems žiūrovams skirti meninių filmų vertimai.

KULTŪRINĖS ASIMILIACIJOS PAVOJAI

Specialioji audiovizualaus vertimo teorija yra palyginti jauna ir vis dar išgyvena formavimosi tarpsnį, tad galima kalbėti tik apie pavienius šios srities tyrimus. Juose nagrinėjama Vakarų Europoje populiarus dubliavimo problematika, gretinamos atskiros audiovizualaus vertimo rūšys, gvildenamos mišrios vertimo formos, aptariami klausos negalią turintiems žiūrovams skirti titravimo aspektai ar titravimo apskritai specifika, analizuojami bendrieji filmų vertimo ir jo cenzūros klausimai¹. Lietuvoje au-

diovizualaus vertimo sritis gvildenta palyginti nedaug², tad aptariant šio straipsnio tematiką, remiamasi daugiausia Vakarų Europos teoretikų darbais bei bendraja vertimo metodologija.

Vertinant aktualius reiškinius, globalizacijos sąvokos išvengti beveik neįmanoma. Ne išimtis šiuo atveju ir kalba. Dabartinis globalizacijos kontekstas savaime implikuoja du tarpusavyje susijusius dalykus: natūralų poreikį mokytis kitų kalbų ir tokį pat natūralų rūpinimąsi gimtosios kalbos kaip tautos savasties, tapatybės raiškos ir vienos iš kultūros formų likimu, kadangi globalizacija reiškia dar ir kultūrinę asimiliaciją bei niveliaciją. Pastarąją knygoje *Kalbos mirtis* aptaria žymus Didžiosios Britanijos kalbotyrininkas Davidas Crystalas, kartu įvertindamas kultūrinės asimiliacijos poveikį ir *lingua franca* įtaką kalboms³. Niūriai nuteikia šios knygos prognozė, kad per ateinančią šimtmetį žmonija praras pusę, arba tris tūkstančius, dabar vartojamų kalbų, ir mintis, jog kas dvi savaites miršta mažiausiai po vieną pasaulio kalbą⁴.

Beje, neseniai Lietuvoje viešėjęs Davidas Crystalas lietuvių kalbą įvertino kaip turinčią ateitį, kadangi ji raštu ir žodžiu vartojama visose viešuomenės gyvenimo srityse. Tačiau ir šiame kontekste negalima atsiriboti nuo kultūrinės asimiliacijos keliamų rūpesčių, kuriuos didina šio kalbininko minima visame pa-

saulyje išaugusi Vakarų vartotojų kultūros įtaka. Aptardamas tai, jis pažymi, jog „dominuojančios tautos kalba išskverbia visur, jos pozicijas sustiprina nepalaujamas kasdienis žiniasklaidos priemonių, ypač televizijos, spaudimas“⁵. Išties, kalbėdami apie televiziją ir kino pramonę, pamatysime, kad didelė reikšmė čia tenka tarpkalbinės ir tarpkultūrinės komunikacijos sričiai – vertimui. Tiksliau, vienai jo rūšių – audiovizualiam vertimui, o ypač tokio vertimo kokybei.

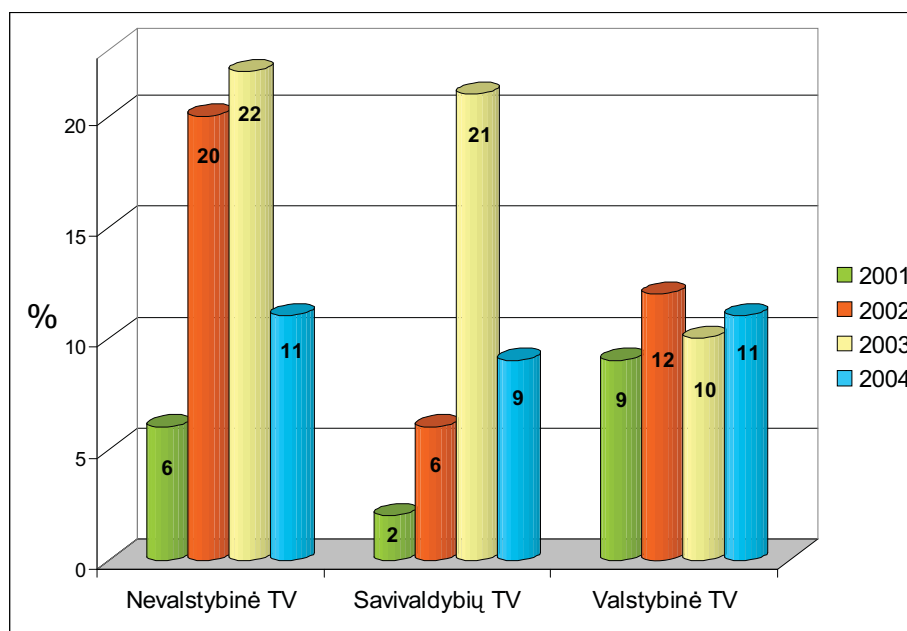
Iš trijų audiovizualaus vertimo rūšių – dubliavimo, sinchronizavimo ir titravimo (vėliau jos bus detalizuotos) – nagrinėtinos mūsų šalyje plačiausiai praktikuojamos dvi pastarosios, tuo tarpu apie besimezgančias dubliavimo tradicijas⁶ rimtesnes išvadas bus galima daryti tik po kelerių metų.

Kaip matyti iš pastarųjų metų statistinių duomenų (1 ir 2 pav.)⁷, didžioji Lietuvoje viešai demonstruojamų televizijos laidų ir kino filmų dalis tenka meniniams filmams. Tad darytina išvada, jog verstiniai filmai neišvengiamai veikia

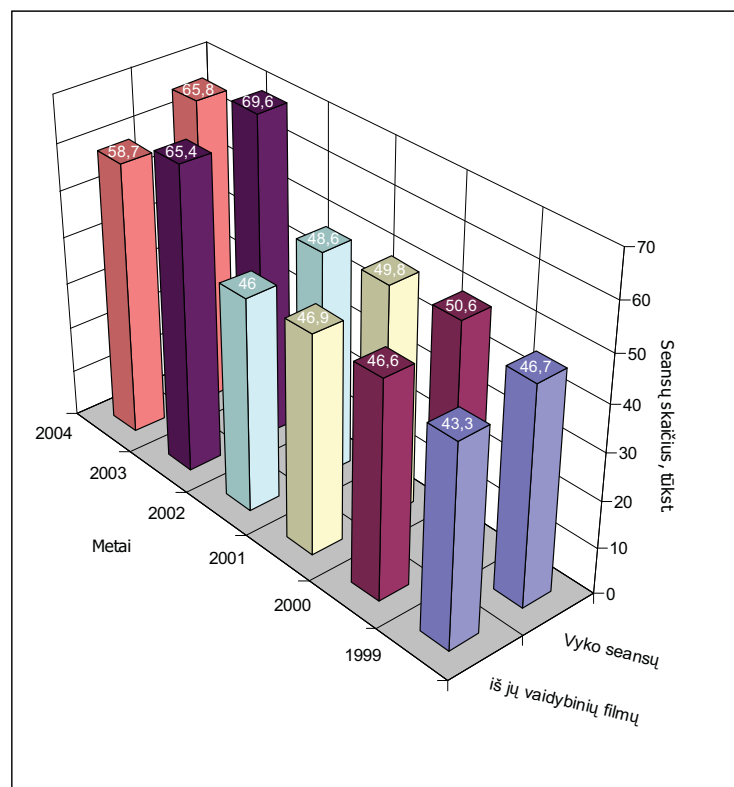
žiūrovus ir tampa svarbia dabartinės lietuvių kalbos vartojimo sritimi. Tokių galimą poveikį liudija ir termino *medija* kūrėjo Marshallo McLuhano išvalga, kad Anglijoje prieš gerą pusamžį per televiziją rodyti filmai su subtitrais, aiškinančiais tarmes, atgaivino regioninius dialektus⁸, ir literatūrologo Vytauto Kubiliaus mintis, jog lemiamą įtaką lietuvių mąstysenai ir literatūrinėms raiškos galimybėms padarė ne originalios, o verstinės knygos⁹. Dėmesio vertas ir Vilmanto Vilkončiaus sudarytas vertimo šampū ir klaidų žodynėlis¹⁰, iliustruojantis dabartinių vertimų poveikį lietuvių kalbai. Skaitant šį leidinį, akivaizdu, kad nuo ankstesniųjų, slavų kalboms būdingų „sudaiktintų“, šiuolaikiniai vertimai skiriasi germanų kalboms būdinga abstrakčia raiška ir vaizdingumo stoka.

RINKOS DĖSNIŲ ĮTAKA

Audiovizualus vertimas, kaip ir vertimas apskritai (ypač literatūrinis), reprezentuodamas originalo kalbos (OK)

1 pav. 2001–2004 m. Lietuvos televizijų rodytas filmų ir pjesių kiekis (proc. nuo visų laidų)

2 pav. 1999–2004 m. Lietuvoje įvykusių kino filmų seansų kiekis (tūkst.)

kultūrą, tampa vertimo kalbos (VK) kultūros dalimi. Šių dviejų kultūrų kolizija, skirtingos kalbų sistemos, ekstralingvistiniai veiksniai ir specifinis filmų vertimo procesas¹¹ suponuoja neišvengiamus originalo prasmės perteikimo sunkumus, prie kurių prisišlieja ir bendrosios vertimo problemos. Tai – frazeologizmų, intarpų kita kalba, nukrypimų nuo bendrinės kalbos (akcento, dialekto, laužytos kalbos, kalbos defektų), žodžių žaismo, realių, intertekstualizmų, keiksmazodžių, žargonizmų ir pan. perteikimas. Situaciją apsunkina tai, kad audiovizualiame vertime nėra galimybės taikyti literatūriniam vertimui būdingą ir kartais neišvengiamą pragmatinę adaptaciją – išnašas, komentarus ir kitokius paaiškinimus¹². Filmų vertėjo užduotis – transformuoti ne tik garsu, bet ir vaizdu transliuojamus verbalinius, o kartais ir kai kuriuos neverbalinius ženklus¹³.

Prieš aptariant audiovizualaus vertimo kokybės klausimus, verta trumpai sustoti ties šio reiškinių priežastimis. Pagrindinis vyksmą organizuojantis faktorius yra filmų gamintojų ir platintojų siekis gauti pelno, o kultūrinė plotmė – abipusis noras pažinti ir skleisti naujas meninės raiškos formas bei idėjas¹⁴ – dažniausiai tėra antraeilis dalykas. Tai pasakytina ir apie kino produkcijos kokybę. Dauguma šalies televizijas bei kino teatrus pasiekiančių filmų yra ne itin aukštos meninės vertės; ką jau sakyti apie kalbinę jų raišką.

Nepaisant to, audiovizualus vertimas Lietuvoje yra reglamentuotas teisiškai¹⁵, tad filmų platintojams privalu rūpintis skleidžiamos produkcijos vertimu. Jo kokybę iš esmės taip pat lemia rinka, nes didelės konkurencijos, sparčių gamybos tempų ir apimties genami filmų (ypač – įrašytų į skaitmeninius vaizdo diskus ir vaizdajuostes) platintojai suinteresuoti

kuo mažesnėmis vertimo finansinėmis sąnaudomis. Neretai vertimo kokybė jiems yra mažiau svarbi, todėl ne visada samdomi kalbos redaktoriai, arba laiko stoka pastariesiems neleidžia lyginti vertimo su originalu ir keblius klausimus aiškintis su vertėju, kaip tai įprasta verčiant meninius, kartais – ir nemeninius tekstus. Tokio menkai apmokamo darbo imasi nebūtinai kvalifikuoti vertėjai, tad suprantama, jog nukenčia ir vertimo kokybė.

Ši situacija susijusi ir su vyraujančiu klaidingu požiūriu, kad vertėju gali būti kiekvienas, mokantis užsienio kalbą ir gebantis originalo kalbos tekstą suformuluoti daugiau ar mažiau taisyklinga vertimo kalba. Be to, verčiant retesne kalba įgarsintus filmus, pasitelkiami tarpiniai vertimai, parengti dažniausiai anglų ar kita plačiai vartojama kalba¹⁶. Suprantama, kad toks dvigubas vertimas suponuoja neišvengiamus originalo iškraipymus bei įvairius netikslumus.

SPECIALISTŲ UGDYMAS IR KOKYBĖS KRITERIJAI

Ekonominės priežastys tėra vienas audiovizualaus vertimo kokybę veikiančių faktorių. Kad ši vertimo sritis nebūtų palikta savieigai, būtina atsižvelgti į kitus du kokybei reikšmingus veiksnius – audiovizualaus vertimo specialistų ugdymą ir vertimo kritiką. Pastarosios užuomazgų šalyje būta, tačiau nesusiklostė jokios gilesnės jos tradicijos. Tenka apgailestauti, kad grožinės literatūros vertėjai ar audiovizualaus vertimo specialistai dabar neugdomi¹⁷. Stebėtis nederėtų, nes vertimo mokslas Lietuvoje iki šiol tebesiformuoja¹⁸, o dauguma dabartinių tiek meninio, tiek nemeninio vertimo profesionalų ir korifėjų išsiugdė remdamiesi asmenine praktika. Tuo tarpu

tolydžio gausėjančių grožinės literatūros bei filmų vertimų kokybė ir nuolat besiplečianti šių sričių rinka akivaizdžiai rodo meninio vertimo specialistų stygių, didina profesionalių vertėjų paklausą ir jų ugdymo poreikį. Tai ypač aktualu nedidelėms tautoms, prie kurių priskirtina ir Lietuva. Tokioms „mažųjų“ kalbų turėtojoms vertimas paprastai yra svarus dvasinių vertybių šaltinis ir žinių lygio rodiklis¹⁹.

Sėkmingai ugdyti kvalifikuotus audiovizualaus vertimo specialistus padėtų Vakarų Europos universitetų ar tarptautinės audiovizualaus vertimo organizacijos ESIST (*European Association in Studies for Screen Translation*), kurią 1995 m. Kardife (Didžioji Britanija) įkūrė 15 Europos universitetų dėstytojų, veiklos pavyzdžiu organizuojamos audiovizualaus vertimo studijos. Be vertimo istorijos, kritikos ir bendrojoje vertimo teorijoje aptariamų komunikacinio vertimo modelio, recepcijos teorijos, vertėjo kompetencijos reikalavimų ir vertimo proceso, šių studijų klausytojai būtų supažindinami su audiovizualaus vertimo istorija bei specifika, būtų sudaromos sąlygos praktiškai taikyti įgytas žinias, ugdyti ir lavinti vertimo įgūdžius. Išvardyti aspektai yra reikšmingi vertimo kokybės ir kritikos kriterijai, tad pravartu juos glaustai apžvelgti.

NARATYVINĖS KOMUNIKACIJOS SITUACIJA

XX a. antroje pusėje susiformavęs komunikacinis vertimo modelis geriausiai atitinka šiuolaikinę vertimo sampratą. Komunikacinė ir funkcinė vertimo teorijos OK tekstą laiko „leksinių, sintaksinių, stilistinių ir kitų kalbos priemonių tarpusavio sąveikos su nekalbiniais faktoriais visuma“²⁰, o vertimo procesą – „kūrybos aktu, kurio metu vertėjas susipa-

žįsta su originalu, jį išanalizuoja, suvokia ir tada, išreiškęs kitos kalbos ženklais, vertimo tekste išlaiko nepakeistą semantinį invariantą²¹. Taip suprantamas vertimo procesas įtraukiamas į platesnio kūrybinio akto, apimančio OK teksto kūrimą bei jo vertimą, kontekstą²². OK teksto genezė²³ įvardijama ir kaip literatūrinės komunikacijos procesas, kuris sutampa su literatūros kūrimams bei filmams būdinga naratyvine situacija²⁴, dar vadinama naratyvine komunikacija. Apibendrinus literatūrinę ir naratyvinę komunikaciją, galima teigti, kad jai būdingi dvejopos situacijos lemiami adresanto ir adresato santykiai: originalo autorius, veikiamas OK kultūrinių tradicijų ir savų intencijų, sukuria tam tikra (šiuo atveju – audiovizualia) forma ir tam tikru kodu (kalba) perteikiamą kūrinį, kurį adresatas priima vadovaudamasis tų pačių OK kultūrinių tradicijų ir savų lūkesčių. Kūrinio poveikis adresatui nebūtinai atitinka autoriaus intencijas²⁵, kadangi pati kūrinio komunikacinė situacija suponuoja nevienareikšmį jo suvokimą. Tad jau OK kultūroje vyksta savotiškas intralingvistinis vertimo procesas, nes originalo adresatas kūrinio tekstą interpretuoja remdamasis ne tik objektyviais tekstokūros elementais, bet ir subjektyvia gyvenimiškąja patirtimi.

RECEPCIJOS REIKŠMĖ

Kūrinio suvokimo ir interpretavimo specifiką geriausiai perteikia su literatūros mokslu glaudžiai susijusi recepcijos teorija, nagrinėjanti adresato vaidmenį ir metodus, kuriais remdamasis kūrinį laiko atžvilgiu adresatas priima kaip individas ir / ar kaip konkrečios visuomenės atstovas²⁶. Šioje teorijoje iškeliamas dvejopa adresato reikšmė: viena vertus, jis jau kūrybos procese dalyvauja

kaip vidinis tekstą organizuojantis veiksnys (rašoma, kad kas nors skaitytų), antra vertus, būtent dėl skaitytojo tekstas ima kažką reikšti, nes suvokiamas ir realizuojamas literatūros kūrinys tampa interpretacijos objektu. Tai grindžiama nuostata, kad tekstas pats savaime nieko nereiškia, o literatūrą iš esmės sudaro skaitymo procesai apibrėžtame laike, kuriame atsiskleidžia reikšmės. Be to, bet koks skaitymas susijęs su konkrečia kultūra ir joje vyraujančiomis konvencijomis bei naudojamu teksto kodų inventoriu, tad suvokėjas turi būti gerai su visu tuo susipažinęs.

Svarbu ir tai, kad suvokimo procese susilieja skirtingos intencijos: a) kultūros ir individualios adresato patirties sąlygojamos išankstinės skaitytojo intencijos, kurios padeda susikurti atskaitos sistemą būsimai interpretacijai ir b) paties teksto diktuojamos intencijos, t. y. teksto logiškai apibrėžiamos ir ribojamos interpretacijos galimybės. Recepcijos teoretikai visus tekstus laiko atvira interpretacijai, nes juose esama „tarpų“, kuriuos skaitytojas savaip užpildo remdamasis gyvenimiškąja patirtimi ir literatūrinėmis bei kultūrinėmis konvencijomis, arba vadinamuoju „lūkesčių horizontu“²⁷. Kadangi audiovizualus vertimas iš esmės yra kalbės, kartu su kitomis raiškos priemonėmis realizuojančios pagrindinę filmo idėją, teksto vertimas, tad recepcijos teorija taikytina ir kalbant apie filmų vertimo suvokimą.

VERTIMAS KAIP TIKSLINĖ VEIKLA

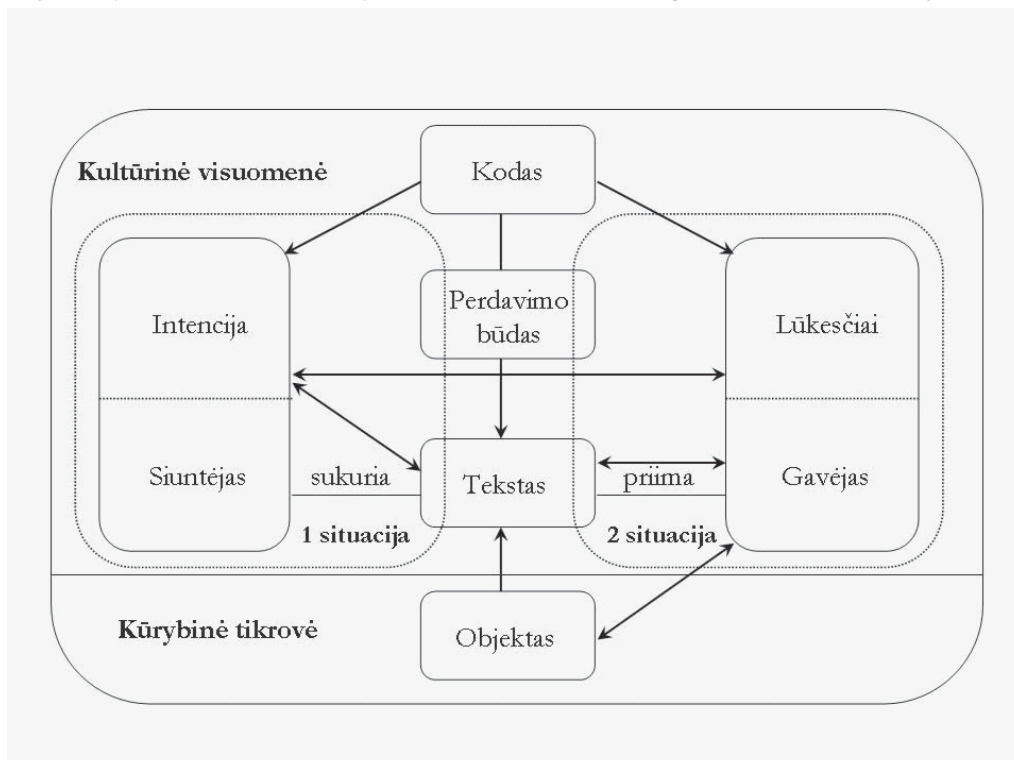
Nagrinėjant vertimą aptartu naratyvinės komunikacijos ir recepcijos teorijos požiūriu, didelę reikšmę įgauna OK teksto suvokimas ir interpretacija, nes taip suprantamas vertimo procesas susideda jau iš dvigubos komunikacinės grandies. Pirmąją jos dalį sudaro originalo

teksto autorius (adresantas) ir vertėjas (adresatas), antrąją – vertėjas jau kaip vertimo teksto autorius (kartu ir adresantas) bei gavėjas (adresatas), kuris užbaigia komunikacinę grandį. Vertėjas tarp šių grandžių atlieka kalbos kodo keitimą, OK tekstą kaip rišlią visumą perteikdamas VK. Tokių komunikacijos principu pagrįstą vertimo procesą vaizdžiai iliustruoja vieno komunikacinės vertimo teorijos pradininkų Otto Kade's pateikiamas vertimo modelis²⁸, kurį galima praplėsti literatūrinės ir naratyvinės komunikacijos aspektais (3 pav.).

Komunikacinėje vertimo teorijoje vertimas, į kurio procesą integruojami OK tekstas ir visi komunikacinės grandies dalyviai, suprantamas kaip kalbinio tarpininkavimo arba interlingvinės komunikacijos rūšis. Todėl verčiant tekstą didelį svorį įgauna tiek kalbiniai faktoriai (OK ir VK sistemų ypatumai, jų panašumai bei skirtumai), tiek abiejų kultūrų ir skirtingų komunikacinių situacijų specifika bei jų tarpusavio sąveika²⁹. Šie aspektai tyrinėjami ir funkcinėje verti-

mo teorijoje³⁰. Joje prioritetas skiriamas vertimo funkcionalumui, o vertimas laikomas tiksline veikla (*Skopos* teorija; *skopos* (gr.) – tikslas), kurios aukščiausias siekis – iš leksinių, semantinių ir sintaktinių elementų susidedančio ir nekalbinių faktorių sąlygoto OK teksto kaip rišlios visumos perteikimas VK. Šį tikslą lemiančiu faktoriumi tampa vertimo adresatas.

Laikantis nuomonės, kad vertimas yra neišvengiama OK teksto interpretacija, mėginama konstruoti optimalaus vertimo modelį³¹. Pagal jį funkcinis OK teksto ekvivalentas VK sukuriama tada, kai vertėjas teisingai interpretuoja adresanto intenciją ir OK tekstą bei perteikia tai VK išlaikydamas OK kalbinės raiškos priemones adekvačiai autoriaus intencijai. Laikantis šio modelio, teksto funkcija ir poveikis VK adresatui turi sutapti su teksto funkcija ir poveikiu OK adresatui. Taip suvokiamas meninis vertimas tampa reprodukcija, procesu, kurio metu sukuriamas OK kūrinio invariantas – originalus VK kūrinys, orientuotas

3 pav. Literatūrinės ir naratyvinės komunikacijos aspektais praplėstas vertimo modelis

į kompetentingą VK adresatą³². Tačiau ši orientacija į skaitytoją jokių būdu neturi reikšti vertimo teksto supaprastinimo, nes praturtindamas savo kalbą nauja menine raiška, vertėjas plečia ir skaitytojų suvokimo galimybes.

VERTĖJO KOMPETENCIJA IR VERTIMO PROCESAS

Minėta, kad vertimą sąlygoja tiek objektyvieji, arba kalbiniai, tiek subjektyvieji, arba ekstralingvistiniai (tekste atspindinti ir komunikacijos procese interpretuojama bei perteikiama kūrinio tikrovė), vertimo proceso faktoriai. Šis procesas skirstomas į tris meninės OK teksto reprodukcijos etapus. Tai 1) teksto suvokimas (nuo leksinio, semantinio ir stilistinio lygmens iki teksto kaip rišlios visumos suvokimo), 2) teksto interpretavimas (objektyviosios teksto prasmės nustatymas ir jai tolygaus interpretacinio atskaitos taško pasirinkimas) ir 3) teksto vertimas (adekvatus visų teksto lygmenų ir ekstralingvinės situacijos perteikimas VK), laikomas vertimo proceso rezultatu³³.

Kaip matyti iš vertimo proceso analizės, VK teksto funkcionalumą sąlygoja dviguba (vertėjo ir jo adresato) recepcijos situacija. Tačiau lemiamas vaidmuo čia vis dėlto tenka vertėjui kaip OK teksto adresatui ir VK teksto adresantui, nes nuo jo, kaip komunikacinę grandį siejančio nario, kompetencijos priklauso sėkmingas kalbinių ir nekalbinių OK teksto elementų perteikimas VK nepažeidus teksto visumos ir komunikacijos proceso.

Vertėjo kompetenciją lemia originalo bei vertimo kalbų ir specifinės abiejų kultūrų žinios, gebėjimas praktiškai įgyvendinti aptartus vertimo proceso etapus. Didelę reikšmę čia įgauna pirmasis etapas – teksto suvokimas. Anksčiau aptartoji kino filmo tekstui būdinga nara-

tyvinė situacija (tam tikras laike ir erdvėje išsidėsčiusių įvykių sekos pateikimas) yra vienas esminių aspektų, skiriančių meninį tekstą nuo nemeninio.

Nesigilinant į naracijos specifiką ir įvairovę, verta paminėti pagrindinius ją realizuojančius meninio kūrinio lygmenis, kurių yra trys: 1) loginis, arba abstraktusis (pagrindinė kūrinio idėja, tema), 2) vaizdinis, arba konkretusis (tam tikru būdu pateikiami laike ir erdvėje išsidėstę įvykiai, siužetas, fabula, veikėjai ir kt.) ir 3) kalbinės raiškos, arba materialusis, lygmuo. Pastarąjį dar galima vadinti paviršiniu, likusius – giluminiais teksto lygmenimis. Pastarieji realizuojami vadinamajame raiškos plane, o jų aprėpiamas teksto turinys ir šio daromas poveikis adresatui komunikacinėje teorijoje laikomi prasme. Prasmė yra teksto (arba komunikacinė) kategorija, sudėtinis semantinis teksto lygmens vienetas ir pagrindinis OK teksto komponentas, kurį privalu perteikti VK tekste, tuo tarpu ekstralingvistinę situaciją apibūdinančios kalbos reikšmės yra neverčiamos ir priklauso kalbos struktūros kategorijai³⁴. Visi šie aptartieji tekstokūros ir vertimo proceso aspektai taikytini ir audiovizualiajam vertimui.

AUDIOVIZUALAUS VERTIMO SPECIFIKA

Audiovizualaus vertimo teoretikai nurodo tokias filmų vertimo rūšis³⁵: 1) dubliavimas – originaliajai identiška ir ją pakeičianti vertimo kalbos fonograma; 2) titravimas – ekrane rodomi išversti filmo dialogų ir replikų įrašai; 3) sinchroninis vertimas (sinchroninis įgarsinimas, sinchronizavimas) – greta originalios filmo fonogramos įgarsintas vertimo kalbos tekstas; 4) mišrios vertimo formos.

Vertimo metodų pasirinkimas nemažai priklauso nuo finansinių galimybių.

Daugiausia lėšų reikalauja dubliavimas, tuo tarpu titravimas ir sinchroninis įgarsinimas filmų platintojams ir transliuotojams kainuoja dešimteriopai mažiau, be to, žymiai trumpiau užtrunka. Pavyzdžiui, pagal susiklosčiusias ilgaites tradicijas Vokietijoje, Austrijoje, Italijoje, Šveicarijoje ir kitose aukšto ekonominio lygio šalyse filmai dubliuojami, o Portugalijoje, Graikijoje, Lenkijoje ir Baltijos šalyse – titruojami arba įgarsinami sinchroniškai³⁶. Lietuvos televizijos meninius filmus dažniausiai verčia balsu (t. y. įgarsina sinchroniškai), o kino teatruose jie rodomi su subtitrais.

Audiovizualiajame vertime originalo kalba neišvengiamai transformuojama tiek dėl skirtingos kalbų struktūros, tiek dėl vertimo metodų specifikos. Pavyzdžiui, vienas svarbiausių dubliavimo reikalavimų – įgarsinti filmą taip, kad vertimo teksto garsynas ir net skiemenų skaičius optimaliai sutaptų su originalo aktorių lūpų judesiais, ypač tose scenose, kuriose aiškiai matyti kalbančio veikėjo veidas³⁷. Originalui kenkia ir sinchronizavimas. Dažniausiai filmą garsina vienas diktorius, kuriam reikia laiku įkalbėti tekstą, tad vienu metu stebėdamas vyksmą ekrane ir sekdamas originalo bei vertimo tekstą, jis ne visada spėja perteikti dar ir aktorių balso intonacijas. Beje, šios problemos sunku išvengti ir dubliuojant meninį filmą. Abu šie vertimo būdai apsunkina originalo ir vertimo analizę, kurios įmanoma imtis tik iš filmo platintojų gavus bent jau originalo dialogų tekstus.

Kaip teigia audiovizualaus vertimo teoretikai ir tyrėjai³⁸, titravimas yra vienintelis filmų vertimo metodas, sakytinę kalbą transformuojantis į rašytinę. Dėl šios transformacijos randasi tam tikrų teksto formos ir turinio apribojimų, kuriuos lemia būtinas vaizdo, garso ir vertimo vienalaikiškumas bei ekrano dydis (nuo jo priklauso titrų eilučių ir simbo-

lių kiekis), be to, žiūrovas gali vienu metu girdėti originalą ir skaityti vertimą. Iširta, kad vidutiniu greičiu skaitančiam žmogui vieną titrų eilutę perskaityti reikia 3 s, tad optimalus simbolių skaičius vienoje titrų eilutėje neturėtų viršyti maždaug 40 vidutinio dydžio spaudos ženklų su tarpais. Dėl minėtų apribojimų titruojant OK prasmė kondensuojama, tekstas trumpinamas, ieškoma paprastesnių ir „patogių“ raiškos būdų – atsisakoma retų ir galimai dvi-prasmių žodžių, matai rašomi skaitmenimis, naudojama nesudėtinga skyryba ir pan.

FILMO KAŽKUR AFRIKOJE SUBTITRŲ YPATUMAI

Nagrinėjant VK tekstus ir vertinant jų kokybę, būtina atsižvelgti į tai, ar vertėjas gerai suvokė, teisingai interpretavo ir išvertė tekstą, t. y. ar apčiuopė ir tinkamai perteikė kalbinių bei nekalbinių faktorių sąlygojamą originalo prasmę. Jei vertimo kalbos raiškos priemonės atitinka ekvivalentiškumo reikalavimus³⁹ ir telpa į vertimo transformacijos rūšių – perkėlimo, pakeitimo, praleidimo ir įterpimo⁴⁰ – rėmus neiškraipydamos OK prasmės, vertimą galima laikyti vykusiu. Empiriniai tyrimai rodo, kad Lietuvoje viešai demonstruojamų filmų, o ypač platinamų skaitmeniniuose vaizdo diskuose bei vaizdajuostėse (tokie filmai dažniausiai titruojami), vertimo kokybė neretai būna tik patenkinama.

Tai iliustruoja keletas kino filmo *Kažkur Afrikoje* (*Nirgendwo in Afrika*, Vokietija, 2001) vertimo pavyzdžių. Tokiu pavadinimu šis filmas su vertimo požiūriu kokybiškais lietuviškais subtitrais rodytas šalies kino teatruose. Tuo tarpu vaizdajuosčių nuomos punktuose platinamų šio filmo kopijų (taip pat subtitruotų) vertimo kokybę vertinti teigia-

mai ganėtinai sunku. Toliau bus pateikiami pavyzdžiai iš skaitmeniniame vaizdo diske platinamos filmo kopijos.

Filme *Kažkur Afrikoje* pasakojama jaunos žydų šeimos, emigravusios į Keniją prieš Antrojo pasaulinio karo pradžią, istorija. Karas ir holokausto siaubas tėra fonas, skirtas pavaizduoti sudėtingus sutuoktinių tarpusavio santykius, kurie rodomi per mažos jų dukrelės suvokimą.

Analizuojant šio filmo vertimą, į akis iškart krenta klaidingai išverstas pavadinimas – *Niekur Afrikoje*, gausios gramatikos („neesu“, „pasidomėtu apie tai“), korektūros ir vertimo klaidos, nesutvarkyta skyryba, neišskirti dialogai, autorės kalba. Kai kur pasitelktos netinkamos vertimo transformacijos. Tarkim, (1)⁴¹ pavyzdyje pasirinkta viena pakeitimo rūšių – (sąlygiškai) antoniminis vertimas šiuo atveju neatitinka OK prasmės:

(1) „Es ist wunderschön.“

(1v₁) Čia **visai neblogai**. / [19]

(1v₂) Čia *nuostabu!* [13]

Vertime iškraipyti ir tikriniai veikėjų vardai bei pavardės. Jetelė (*Jetel*) tampa Džetele, Valteris Redlichas (*Walter Redlich*) – Volteriu Redliku, Valteris Ziuskindas (*Süskind*) – Suskindu, poetas Heinrichas Heine (*Heinrich Heine*) – Heinrichu Hainu, pavyzdžiui:

(2) „Jetel, mein Name ist Süskind. Auch Walter.“

(2v₁) **Džetele**, mano vardas **Suskindas**. / **Taip pat ir** Volteris. / [31 / 21 (52)]

(2v₂) – *Jetele*, mano *pavardė* Ziuskindas. / *Irgi Valteris*. [34 / 14 (47)]

Kaip matyti, pavardė (Ziuskindas) čia paversta vardu, o prisistatymas palyginant „irgi Valteris“ (= „kaip ir Jūsų vyras“) tampa tarsi antruoju vardu („taip pat ir“).

Vertime gausu ir morfologinių pakeitimų. Pavyzdžiui, nepagrįstai kaitaliojami veiksmožodžio vienaskaitos ir daugiskaitos asmenys (3) ar veikiamųjų da-

lyvių giminės sakinyje, kuri ištaria moteris (4):

(3) „Wenn Sie jeden Tag Chinin nehmen, werden Sie blind.“ – „Aber die Malaria!“ – „Das kann man immer noch bekämpfen, wenn man sie erwischt hat.“

(3v₁) Jei kasdien gersi chininą, apaksi. / [34]
Bet kitaip mirsiu nuo maliarijos. / [33]

Jei laiku susigriebsi, visada gali su ja / kovoti. / [40 / 7 (47)]

(3v₂) – Jei kasdien gersite chininą, apaksite. [40]

– *O jeigu maliarija...?* [23]

– *Laiku susigriebus, įveikti ją nesunku*. [40]

(4) „Ich hätte das auch nicht gekonnt. Du hast doch nie im Leben Tiere getötet.“

(4v₁) Ir pats nebūčiau galėjęs to padaryti. / Tu niekada anksčiau nebuvai nužudęs / gyvulio. / [37 / 35 / 8 (80)]

(4v₂) Aš irgi nebūčiau galėjusi. / Juk nesi nužudęs jokio žvėries. [26 / 31 (57)]

Vertime nepagrįstai vartojamas eufemizmas „juodaodis“, kai originale netaikoma žymiai vėlesniems laikams būdinga diplomatiška kalbos priemonių raiška:

(5) „Du wirst es in diesem Land ja weit bringen. Du redest jetzt schon wie ein Neger.“

(5v₁) Tavęs čia laukia puiki ateitis. / Jau dabar šneki kaip **juodaodžiai**. / [31 / 33 (64)]

(5v₂) – O tavęs čia laukia puiki ateitis. / Jau dabar kalbi kaip *negras*. [35 / 28 (63)]

Be reikalo verčiami kai kurie pertarai, pavyzdžiui, „weißst du“ („žinai“) – „Ar supranti mane?“

Apskritai šiame vertime esama nemažai OK prasmės neatitinkančių vertimo transformacijų. Dažniausiai tai įvairūs leksiniai pakeitimai, kai tramvajus (*Straßenbahn*) virsta „miesto automobiliu“ ar mokesčių deklaracija (*Steuererklärung*) – „mokesčių gražinimu“. Pavyzdžiui:

(6) „Du hast dir ein Abendkleid gekauft?“

(6v₁) Nusipirkai **naktinius**. / [21]

(6v₂) – Nusipirkai *vakarinę suknelę?* [30]

Šiame dialoge minima išeiginė suknelė, kurią pagrindinė filmo veikėja, užuot paisiusi vyro prašymo nupirkti Afrikos

klimato sąlygomis be galo reikalingą šaldytuvą, kone už paskutinius pinigus įsigijo pakeliui į Keniją. Tad vertimas neperteikia Jetelei būdingo įnoringumo, išryškėjančio net tada, kai sprendžiamas gyvybės ir mirties klausimas.

Kitas pavyzdys – sintaksinis tarinio pakeitimas OK nesančiu veiksmažodžiu:

(7) „Der Gesang der Pokot-Frauen traf noch tiefer mein Herz als sonst.“

(7v₁) Pokotų moterų daina mane **įkvėpė** kaip / niekada anksčiau. / [36 / 17 (53)]

(7v₂) Pokotų genties moterų daina / mane **sujaudino** labiau nei visada. [27 / 33 (60)]

Taip išverstos autorės mintys originale iliustruoja paauglės būseną tą dieną, kai jai buvo pranešta apie laukiamą šeimos pagausėjimą. Nuo mažumės Afrikoje augusiai žydaitei tai buvo liūdna žinia, nes reiškė priverstinį grįžimą į tėvų gimtinę, kurios ji beveik nepriiminė. Tad afrikiečių dainos galėjo mergaitę sujaudinti arba sugraudinti, tačiau ne įkvėpti, juolab kad nepaaiškinama, kam.

Iš toliau pateikiamų pavyzdžių matyti, kaip pakeičiama mergaitės nenoro gerti chininą priežastis (4 pav.):

(8) „Das ist so bitter. Und außerdem werde ich auch noch davon blind.“

(8v₁) Kartu. / **Vis tiek** apaksiu. / [6 / 17 (23)]

(8v₂) – Labai kartu. / Be to, *dar galiu apakti.* [14 / 24 (38)],

arba nesuprantamai transformuojama sakinio esmė:

(9) „Alles, was ich auf dieser Welt liebe, liegt hier auf diesem Bett.“

(9v₁) **Man patinka gulėti ant šios lovos.** / [34]

(9v₂) – *Visa, kas man brangiausia, / - greta manęs ant šios lovos.* [28 / 29 (57)]

Šioje filmo scenoje vaizduojama ryte kartu nubudusi šeima, kuri po ilgų Afrikoje praleistų išsiskyrimo ir pavojų metų ketina grįžti į gimtąją Vokietiją. Sakinys, kurį Valteris Redlichas ištaria žmonai ir dukrai, tarsi pranašauja darnią ir ramią šeimos ateitį, tačiau vertimas visa tai nublankina ir subanalina.

Be to, neišversti ganėtinai ilgi filmo dialogai anglų ir keletas sakinių jidiš kalba, titruose neišskirti, nors ir išversti tarpai afrikiečių (sic!) kalba. Tad pagrįstai galima teigti, kad daugiakalbystės problema šiame vertime nespręsta. Derėtų paminėti ir netinkamai išverstą

4 pav. Kadras iš kino filmo „Kažkur Afrikoje“

Heinricho Heine's eilėraščių, kurių tėvas vakare deklamuoja dukrytei – lyriniai posmai rašomi tarp kabučių, tačiau beveik nerimuoti, negalima pajusti ritmo, melodingumo. Į vieną tekstą įsiterpęs kito teksto fragmentas vertimo teorijoje laikomas intertekstualizmu, kurių pageidautina perteikti taip, kad adresatas jį kaip tokį ir atpažintų⁴².

Danų teoretikas Henrikas Gottliebas yra nustatęs, kad iš visų vertimo transformacijų (jo išvardytos šiek tiek skiriasi nuo aptartųjų) tik keletas lemia semantinius ir stilistinius OK turinio nuostolius, tad vidutiniškai jų prarandama apie 13–15 %⁴³. Tačiau iš analizuotų filmo *Kažkur Afrikoje* vertimo pavyzdžių matyti, kad taikyti tokią OK prasmės nuostolių apskaitą pastarajam vertimo tekstui gana sudėtinga dėl gausių vertimo bei prasmės perteikimo klaidų.

Jų pobūdis akivaizdžiai rodo, kad tai nėra pavieniai riktai. Veikiau tai yra arba nekvalifikuoto, arba dirbusio ne su originalo tekstu, o su tarpiniu vertimu vertėjo, nesistengusio išsigilinti į originalą, skubos rezultatas. Tokios prielaidos darytinos turint omenyje ir tai, kad filmo gamintojai, siekdami sukurti kuo palankesnes eksporto sąlygas, dažnai parengia vadinamuosius „skriptus“ – išsamius OK frazeologizmų, žargonizmų, intertekstualizmų, aliuzijų ir įvairių sudėtingesnių posakių paaiškinimus. Atsižvelgus į visa tai, nagrinėtas filmo *Kažkur Afrikoje* vertimas vertintinas kaip nekokybiškas. Be abejo, tai tik vienas prasto vertimo pavyzdžių, tad tokia išvada ne taikytina visiems titruojamiems filmams.

TITRAI KAIP MOKOMOJI IR PAŽINTINĖ PRIEMONĖ

Pastaruoju metu tiek spaudoje ir viešojoje interneto erdvėje⁴⁴, tiek politinėje plotmėje⁴⁵ randasi nuomonių apie tit-

ruojamų filmų privalumus mokantis užsienio kalbų. Kaip matyti iš Lietuvos Respublikos Seimo posėdžių stenogramų ir komitetų protokolų, su lietuviškais subtitrais rodomi ne lietuvių kalba sukurti garso ir vaizdo kūriniai Lietuvos gyventojams turėtų sudaryti galimybę pažinti įvairias pasaulio kalbas. Tuo tarpu tiek gnoseologinis, tiek mokomasis titravimo aspektai dėl šiam audiovizualaus vertimo metodui būdingos specifikos vertintini gana atsargiai. Iš tiesų, pats metodas suponuoja svetimos kultūros dominavimą⁴⁶, tačiau kondensuotas titrų tekstas perteikia nebūtinai kalbos ekvivalentais išreikštą originalo prasmę. Be to, negalima pamiršti aptartų ekonominių audiovizualaus vertimo veiksnių, klaidinančio tarpinio vertimo poveikio ir filmų platintojams būdingų „komerciškai patrauklių“ (taigi dažnai iškraipančių originalą) filmų pavadinimų paieškų.

Interneto svetainėse vykstančios diskusijos, įvairūs atsiliepimai spaudoje⁴⁷ rodo, kad žiūrovai dažniausiai pastebi anglų ir rusų kalbomis įgarsintų filmų vertimo klaidas, nes šias užsienio kalbas moka dauguma Lietuvos gyventojų. Kyla klausimas: ar kokios nors užsienio kalbos (pavyzdžiui, olandų, graikų, vengrų, islandų ar japonų) nemokantys žiūrovai gebėtų gretinti originalą su vertimu ir kokią naudą jiems duotų toks veikiau vien fonetinis kalbos pažinimas? Neturint filmų vertimo kokybės priežiūros mechanizmo ir audiovizualaus kalbų mokymo idėjos nederinant su kvalifikuotomis kalbų studijomis, šis klausimas lieka atviras, ypač turint omenyje aptartą vertimo (9) pavyzdį, nenusižengiantį lietuvių kalbos normoms, bet neatitinkantį vertimui keliamų reikalavimų.

Analizuotas problemas mėgintina bent iš dalies spręsti reglamentuojant tam tikrus audiovizualaus vertimo aspektus. Pa-

vyzdžiui, nustatant, kaip titruose reikia skirti tiesioginę ir netiesioginę kalbą, svetimų kalbų intarpus, tarmes, intertekstualizmus, kuo remiantis skaidytinos titrų eilutės ir pan.⁴⁸, taip pat reikalaujant, kad sinchronizuojamą filmą įgarsintų mažiausiai du diktoriai ir taip būtų užtikrinta galimybė ir iš klausos atskirti skirtingų lyčių aktorių vaidmenis. Be to, pravartu raginti vertėjus versti iš originalo (pageidautina pasitelkiant gamintojų parengtus vadinamuosius „skriptus“), nenaudoti tarpinių vertimų. Tokio pobūdžio taisyklės palengvintų filmų recepciją ir suvienodintų audiovizualaus vertimo metodiką, tačiau siekiant pagerinti filmų vertimo kokybę, būtina tikslingiau aktyvinti ir puoselėti vertimo kritiką bei ugdyti audiovizualaus vertimo specialistus.

IŠVADOS

Apžvelgus audiovizualaus vertimo kokybę lemiančius veiksnius, matyti, kad ją iš dalies sąlygoja ekonominės priežastys ir vertėjo kaip tarpkalbinės ir tarpkultūrinės komunikacijos tarpininko kompetencija (originalo ir vertimo kal-

binę bei kultūrinę terpę aprėpiančios žinios), jo gebėjimas perteikti vertimo ekvivalentais išreikštą originalo prasmę. Šiais aspektais vadovautinasi nustatant vertimo kokybės ir jos vertinimo kriterijus.

Meninio filmo *Kažkur Afrikoje* originalo ir lietuviško vertimo gretinamoji analizė parodė, kad mokomasis ir pažintinis titravimo aspektai vertintini atsargiai, o audiovizualaus kalbų mokymo ir mokymosi idėja sietina su nuodugnėmis kalbų studijomis. Siekiant žiūrovams sudaryti galimybę optimaliai suvokti verstinius filmus, pravartu priimti audiovizualaus vertimo metodiką suvienodinančias taisykles, tuo tarpu gerinant ekrano kalbos vertimo kokybę, privalu užtikrinti kvalifikuotų audiovizualaus vertimo specialistų (ypač verčiančių iš šalyje mažiau paplitusių, tačiau paklausių kalbų) rengimą, juos ugdančių švietimo įstaigų ir filmų gaminiu, platinimu bei vertimu besiverčiančių institucijų ir asmenų glaudų bendradarbiavimą. Taip pat būtina sudaryti sąlygas, kad ne tik uždarame akademiniame rate, bet ir viešuomenėje formuotūsi vertimo teoriją ir kokybę skatinanti vertimo kritika.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Martine Danan, "Dubbing as an Expression of Nationalism", *Meta* 4, 1991, 606–614; Thomas Herbst, *Linguistische Aspekte der Synchronisation von Fernsehserien. Phonetik, Textlinguistik, Übersetzungstheorie*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1994; Miguel Mera, „Read My Lips: Re-evaluating Subtitling and Dubbing in Europe“, *Links & Letters* 6, 1999, 73–85; Daina Krasovska „Simultaneous Use of Voice-over and Subtitles for Bilingual Audience“, *Translating today* 1, 2004, 25–27; Zoé de Linde, Neil Kay, *The Semiotics of Subtitling*, Manchester: St. Jerome Publishing, 1999; Henrik Gottlieb, *Subtitles, Translation & Idioms*, Copenhagen: University of Copenhagen, 1997; Fotios Karamitroglou, "A Proposed Set of

Subtitling Standards in Europe", *Translation Journal* 2 (2), 1998, <http://accurapid.com/journal/04stndrd.htm>; Barbara Schwarz, "Translation in a Confined Space – Film Subtitling with Special Reference to Dennis Potter's "Lipstick on Your Collar", Part I, *Translation Journal* 6 (4), 2002, <http://accurapid.com/journal/22subtitles.htm>, Part II, *Translation Journal* 7 (1), 2003, <http://accurapid.com/journal/23subtitles.htm>; Christoph Wahl, Henrik Gottlieb, Helene Reid, Alan Wildblood, Thomas Elsässer, "Untertitel", *Schnitt* 21, 2001, 7–27; Agnieszka Szarkowska, „The Power of Film Translation“, *Translation Journal* 9 (2), 2005, <http://accurapid.com/journal/32film.htm>; Guido Mark

- Pruys, *Die Rhetorik der Filmsynchronisation. Wie ausländische Spielfilme in Deutschland zensiert, verändert und gesehen werden*, Tübingen: Narr, 1997.
- ² Plg. Alina Baravykaitė, „Filmų vertimo problematika“, *Kalbotyra* 55 (3), 2005, 7–14.
- ³ David Crystal, *Kalbos mirtis*, Vilnius: Tyto alba, 2005, 73–96.
- ⁴ *Ten pat*, 27, 28.
- ⁵ *Ten pat*, 83.
- ⁶ Pirmieji nepriklausomoje Lietuvoje dubliuoti filmai – animaciniai filmai „Šrekas 2“ („Shrek 2“), „Visa tiesa apie ryklį“ („Shark Tale“) ir meninis filmas „Zebriukas Dryžius“ („Racing Stripes“). 2006 m. balandžio mėnesį ketinama rodyti lietuviškai dubliuotą animacinį filmą „Ledynmetis 2: atšilimas“ („Ice Age 2: The Meltdown“).
- ⁷ Statistiniai duomenys paimti iš leidinių *Kultūra, spauda ir sportas*, Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1994; 1997; 1998; 1999; 2001; 2002; 2003; 2004 (skaitmeninėje laikmenoje).
- ⁸ Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, 296–298.
- ⁹ Vytautas Kubilius, „Vertėjai kelia didelę kultūros naštą. Kalba, pasakyta per steigiamąjį Vertėjų centro susirinkimą“, *Literatūra ir menas*, 2003 11 07.
- ¹⁰ Vilmantas Vilkončius, *Vertimas į lietuvių kalbą. Trafaretų antplūdis*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2001.
- ¹¹ Daug reikšmės čia turi tai, kad šiuolaikinis kinas, priešingai nei nebylusis, yra jau nebe monosemiotinis (vien vaizdų), bet polisemiotinis (Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London & New York: Routledge, 2 2000, 245; Wahl etc., 14), atsiškleidžiantis per garso bei vaizdo kanalais perduodamus verbalinius ir neverbalinius ženklus. Taip pat žr. 13 nuorodą.
- ¹² Kazimieras Ambrasas-Sasnava, *Vertimo tyrinėjimai. Tradicija*, Vilnius: Mokslas, 1984, 79, 83; Eugenijus Matuzevičius, Arvydas Valionis, *Meninio vertimo problemos*, Vilnius: Vaga, 1980, 147–158.
- ¹³ Danų teoretikas Henrikas Gottliebas skiria keturis semantinius filmų sluoksnius: vaizdu perteikiamus verbalinius ženklus (pvz., įvairūs užrašai, iškabos, laikraščių iškarpos), vaizdu perteikiamus neverbalinius ženklus (filmo visuma be pirmojo semantinio sluoksnio); garso kanalu perteikiamus verbalinius ženklus (veikėjų dialogai, monologai, autoriaus ar diktoriaus komentarai) ir garso kanalu per-
- teikiamus neverbalinius ženklus (muzika, įvairūs triukšmai). Audiovizualus vertimas dažniausiai perteikia trečiąjį (kartais – ir pirmąjį) semantinį filmo sluoksnį (Gottlieb, 89–90).
- ¹⁴ Michael Schreiber, *Übersetzung und Bearbeitung. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs*, Tübingen: Narr, 1993, 137–140.
- ¹⁵ Valstybinės kalbos įstatymo 13 straipsnyje skelbiama, kad „Lietuvoje viešai demonstruojamos audiovizualinės programos, kino filmai turi būti verčiami į valstybinę kalbą arba rodomi su lietuviškais subtitrais“ (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 68–2760 [su pakeitimais]). Šios nuostatos atsispindi ir Visuomenės informavimo įstatyme, kurio 34 straipsnis teigia: „Radijo ir televizijos laidos, transliuojamos ne lietuvių kalba, turi būti verčiamos į lietuvių kalbą arba rodomos su lietuviškais subtitrais, išskyrus mokomąsias, progines, specialiąsias ir retransliuojamas užsienio valstybių radijo ir televizijos programas ar laidas, taip pat transliuotojo sukurtas laidas, skirtas Lietuvos tautinėms mažumoms“ (*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 120–4436 [su pakeitimais; šio straipsnio pakeitimai – Nr. IX–953, 2002 06 13, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 68–2759 (2002 07 03)]).
- ¹⁶ Baker, 247–248.
- ¹⁷ Iki šiol Lietuvos aukštosios mokyklos meninio vertimo specialistams skyrė palyginti nedaug dėmesio. Vilniaus universitetas yra parengęs keturias grožinės literatūros vertėjų laidas – 1976 m., 1981 m., 1986 m. ir 2002 m. Pastarajai laidai sąlygas gilintis į literatūrinio vertimo (iš vokiečių kalbos) magistrantūros studijas sudarė Vilniaus universiteto Vertimo studijų katedra drauge su privačiu Gerberto Rūfo fondu (Šveicarija). Verta pastebėti, kad ši katedra įkurta 1997 m. ir rengia daugiausia nemeninio vertimo specialistus (įgyjamas filologijos magistro laipsnis; jį įgyti galima jau ir Šiaulių universitete). Pavieniai literatūrinio ir audiovizualaus vertimo kursai siūlomi ir kai kuriose kitose aukštosiose universitetinėse (Vytauto Didžiojo universitete, Kauno technologijos universitete) ir neuniversitetinėse mokyklose.
- ¹⁸ Be meniniam vertimui skirtų straipsnių rinkiniuose, Eugenijus Matuzevičius, Arvydas Valionis, *Meninio vertimo problemos*, Vilnius: Vaga, 1980 ir Algirdas Banevičius, Eugenijus Matuzevičius, Vytautas Visockas, *Meninio vertimo akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1986, Kazimiero Ambraso-Sasnava monografijų apie bendrąją vertimo teoriją (*Vertimo mokslas*, Vilnius:

- Mokslas, 1978; *Vertimo tyrinėjimai. Tradicija*, Vilnius: Mokslas, 1984) ir jai skirtos Vilniaus universiteto parengtos mokymo priemonės (Olimpija Armalytė, Lionginas Pažūsis, *Vertimo teorijos pradmenys*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1990), daugiau svaresnių knygų šia tema iki šiol išleista nebuvo. Galima nebent paminėti pavienes vertimo recenzijas ar analizes. Pavyzdžiui, Vytautas Kubilius, „Šarlio Bodlero kelias į lietuvių literatūrą“, *Literatūra* XV (3), 1973, 63–76; Raminta Gamziukaitė, „Vokiečių intelektualinės prozos vertimo į lietuvių kalbą dėsniumai: Hermannо Hesse’s „Stiklo karoliukų žaidimai“, *Literatūra* 39 (3), 1997, 79–94; Solveiga Daugirdaitė, „Kaip pakeisti knygos lytį“, *7 meno dienos*, 2005 09 16 ir kita. Be to, dera paminėti, kad 2004 m. įkurta Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga deklaruoja siekį gerinti vertimo kokybės sampratą bei puoselėti meninio vertimo teoriją ir kritiką.
- ¹⁹ Werner Koller, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Wiebelsheim: Quelle & Meyer, 6 2001, 28.
- ²⁰ Ambrasas-Sasnava, 5.
- ²¹ Kazimieras Ambrasas-Sasnava, *Vertimo mokslas*, Vilnius: Mokslas, 1978, 11–12.
- ²² Jiří Levý, *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*, Frankfurt am Main, Bonn: Athenäum, 1969, 33–64.
- ²³ Caristine Nord, *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*, Manchester, 1997, 83–104.
- ²⁴ Jakob Lothe, *Narrative in Fiction and Film: An Introduction*, Oxford & New York: Oxford University Press, 2000, 11, 13–40, 62–101.
- ²⁵ Nord, 84–86.
- ²⁶ Rainer Baasner, *Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft. Eine Einführung*, Berlin, 1996, 171–176.
- ²⁷ Rainer Warnig, *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis*, München, 1994, 127–154, 197–226, 229–250, 253–275, 324–341.
- ²⁸ Olimpija Armalytė, Lionginas Pažūsis, *Vertimo teorijos pradmenys*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1990, 52–56; Nord, 83; Lothe, 31.
- ²⁹ Александр Швейцер, *Теория перевода: статус, проблемы, аспекты*, Москва: Наука, 1988, 205.
- ³⁰ Plg. Nord, 80–104.
- ³¹ Nord, 88–90.
- ³² Ritva Leppihalme, *Culture Bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions*, Clevedon, 1997, 15–21.
- ³³ Levý, 42–64.
- ³⁴ Armalytė etc., 97–162.
- ³⁵ de Linde etc. 1–7; Mary Snell-Hornby, Hans G. Höning, Paul Kußmaul, Peter A. Schnitt (Hg.), *Handbuch Translation*, Tübingen, 1998, 261–266; Baker, 74–76, 244–248.
- ³⁶ Danan, 606–614; Herbst, 18–19; Mera, 74, 79; Baker, 244; Wahl etc., 7–27; Szarkowska.
- ³⁷ Plg. Herbst, 29–70.
- ³⁸ Olaf Jubin, *Die Unterschätzte Filmgattung. Aufbereitung und Rezeption des Hollywood Musicals in Deutschland*, Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1995, 109–111, 120–122; Gottlieb, 51–63, 69–76; Pruys, 16–19; Herbst, 19–23; Mary Snell-Hornby etc., 261–263; de Linde 11; Baker, 244–245; Wahl etc., 13.
- ³⁹ Plg. Armalytė etc., 57–74.
- ⁴⁰ *Ten pat*, 181–239.
- ⁴¹ Lenktiniais skliaustais apskliaustas skaičius atitinka pavyzdžio eilės numerį, simbolis v_1 – vokiškos frazės vertimą, pateiktą filmo subtitruose, v_2 – siūlomą vertimą. Įžambus brūkšnys („/“) žymi titrų eilutės pabaigą. Laužtiniuose skliaustuose pateikiamas simbolių skaičius (su tarpais) titrų eilutėje, o lenktiniuose skliaustuose – visos frazės simbolių kiekis. Aptariamais aspektais tekste išskirti.
- ⁴² Jörn Albrecht, *Literarische Übersetzung. Geschichte, Theorie, kulturelle Wirkung*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998, 198; Matuzevičius etc., 153–155, 158; Ambrasas-Sasnava, 1984, 79, 83.
- ⁴³ Gottlieb, 77–79.
- ⁴⁴ Plg. Artūras Kokoškinas, „Apie subtitrus, kalbos kultūros gynybą bei komercinius interesus“, *Lietuvos žinios*, 2005 06 25, 4; Algirdas Paleckis, „Ar prasiverš užsienio kalbos į laisvos Lietuvos televizijas?“, *Lietuvos žinios*, 2005 04 23, 11; Virginijus Mičiulis, „Skaityti ar klausytis“, *TV antena*, 2004 07 03; taip pat interneto svetainės <http://www.lietuvos.net> (žiūrėta 2005 12 28) kūrėjų skelbiamą pilietinę akciją, kuria siekiama uždrausti subtitruoti Lietuvos televizijų rodomus rusiškus kino filmus ir skatinti kitomis kalbomis įgarsintų filmų titravimą. Pilietinės akcijos iniciatoriai įsitikinę, kad taip būtų užkirstas kelias ydingai rusų kalbos įtakai ir suteikta galimybė mokytis kitų užsienio kalbų.
- ⁴⁵ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto 2005 12 22 posėdžio, kuriame nagrinėti Seimo narių siūlymai Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo pakeitimo įstatymo projektui, protokole ir komiteto išvadose dėl šio projekto užfiksuota, kad „garso ir vaizdo kūrinių, kurių originalo kalba nėra viena iš oficialių Europos Sąjungos kalbų, privalomas

vertimas balsu į lietuvių kalbą sumenkina Lietuvos gyventojų galimybes pažinti įvairias pasaulio kalbas“. Tad nuo 2005 12 31 galiojančio Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo pakeitimo įstatymo 4 straipsnis reglamentuoja, jog „garso ir vaizdo kūriniai, transliuojami ne lietuvių kalba, turi būti verčiami į lietuvių kalbą arba rodomi su lietuviškais subtitrais. Kokia dalis ne lietuvių kalba transliuojamų garso ir vaizdo kūrinių turi būti verčiama į lietuvių kalbą arba kokia dalis rodoma su lietuviškais subtitrais, nustato LRT taryba“ (*Valstybės žinios*, 2005, Nr. 153–5639).

⁴⁶ Plg. Mera, 73–74; Szarkowska; Crystal, 83.

⁴⁷ Plg. „Staltiesėlė tau kelelis!“, *Lietuvos žinios*, 2004 05 24, 17; Kalbos komisijos informaciją dienraščio *Respublika* priede *TV publika* (2004 06 04, 2004 07 30, 2005 0 21); diskusijų temas: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos interneto svetainėje – „Subtitruoti ar garsinti?“ (<http://www.vlkk.lt/diskusijos/tema.1147.1.html>, <http://www.vlkk.lt/diskusijos/tema.1153.1.html>, <http://www.vlkk.lt/diskusijos/tema.902.1.html>), „Ekranos kalbos vertimas“ (<http://www.vlkk.lt/diskusijos/tema.1873.1.html>) ir naujienų svetainės „Delfi“ svetainėje (<http://whatson.delfi.lt/archive/article.php?id=7904352&com=1>). [Žiūrėta 2005 11 10].

⁴⁸ Plg. Karamitroglou.

Gauta 2006 01 20
Parengta 2006 02 12

Alina BARAVYKAITĖ

DIE TENDENZEN DER AUDIOVISUELLEN ÜBERSETZUNG IN LITAUEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorliegende wissenschaftliche Abhandlung setzt sich mit den qualitätsbezogenen Faktoren der Filmübersetzung sowie deren Optimierung auseinander. Das Ziel dieser Arbeit besteht darin, die Bewertungskriterien der übersetzerischen Qualität zu bestimmen. Der Überblick über die allgemeinen Tendenzen der audiovisuellen

Übersetzung in Litauen lässt die aktuellen Probleme erkennen, die durch die unzureichende Übersetzungskritik und fehlende Ausbildung der Übersetzer im Bereich der audiovisuellen Medien entstehen. Diese wissenschaftliche Abhandlung versteht sich als Beitrag zur Erforschung der heutigen Filmübersetzung.